

Μαρξισμός και Κόμμα- Η διπλή κληρονομιά του Τρότσκι

Του Τζον Μόλινιου (1978)

Μετάφραση Βασίλης Μορέλλας

Πηγή:

<https://www.marxists.org/history/etol/writers/molyneux/1978/party/>

Οι εμφάσεις με έντονα μαύρα γράμματα από τη διαχείριση του σάιτ

5ο κεφάλαιο του “Μαρξισμός και Κόμμα”: Η διπλή κληρονομιά του Τρότσκι

Υπάρχουν δύο πλευρές στη συνεισφορά του Τρότσκι στη μαρξιστική θεωρία του επαναστατικού κόμματος. Πρώτον, υπάρχει η από μέρους του υπεράσπιση, κυρίως μέσω της Αριστερής Αντιπολίτευσης, της Λενινιστικής αντίληψης του κόμματος σε κόντρα με την πρακτική και θεωρητική επίθεση που διεξήχθη εναντίον της από τον Στάλιν και τη Σταλινική γραφειοκρατία. Δεύτερον, υπάρχει η απόπειρά του, που κορυφώθηκε με την ίδρυση της Τέταρτης Διεθνούς, να σφυρηλατήσει μια γνήσια μαρξιστική εναλλακτική στην εκφυλισμένη Κομμουνιστική Διεθνή. Παρόλο που, βέβαια, υπάρχει συνέχεια ανάμεσα σε αυτές τις δύο πλευρές καθώς η τελευταία αναπτύχθηκε λογικά μέσα απ’την πρώτη, υφίσταται ωστόσο μια ποιοτική διαφορά μεταξύ τους. Την περίοδο της Αριστερής Αντιπολίτευσης, ο Τρότσκι αντιπαρέθετε στην οπορτουνιστική πολιτική του Στάλιν μια συνεπή επαναστατική πολιτική. Με την προσπάθεια να χτίσει μια Τέταρτη Διεθνή, ο

Τρότσκι είχε τώρα να ενσαρκώσει αυτήν την πολιτική σε μια δική του οργάνωση. Λόγω αυτής της διαφοράς έχει νόημα να χωρίσουμε την μελέτη μας της θεωρίας του Τρότσκι για το κόμμα σε δύο μέρη: την υπεράσπιση του Λενινισμού• και την Τέταρτη Διεθνή.

A. Η Υπεράσπιση του Λενινισμού

Ο Τρότσκι διαχωρίστηκε από τον Στάλιν και την επίσημη πλειοψηφία του ΚΚΣΕ πάνω σε δύο βασικά θέματα: τον γραφειοκρατικό εκφυλισμό του Ρωσικού κράτους και τη Σταλινική θεωρία του «σοσιαλισμού σε μία χώρα». Τα δύο θέματα ήταν φυσικά συνδεδεμένα. Η γραφειοκρατία αναδείχθηκε από την εξάντληση και τον διασκορπισμό του επαναστατικού προλεταριάτου ως αποτέλεσμα των σωρευμένων ταλαιπωριών του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και του εμφύλιου πολέμου και της συνακόλουθης οικονομικής καταστροφής, του λιμού, των επιδημιών και της φυσικής εξόντωσης.[1] Αυτή η γραφειοκρατία, αποτελούμενη σε μεγάλο μέρος από καριερίστες, διευθυντές παρμένους απ'το παλιό καθεστώς, πρώην Μενσεβίκους και από επί μακρόν ταξικά μη συνειδητοποιημένους εργάτες, επιθυμούσε πάνω απ'όλα ένα τέλος στις αναστατώσεις, όπως και να συνεχίσει να κάνει τη δουλειά της ως συνήθως. Δεν είχε κανένα συμφέρον σε αυτό που της φαινόταν ως η ρομαντική κι επικίνδυνη περιπέτεια της παγκόσμιας επανάστασης. Γι'αυτό, η θεωρία του σοσιαλισμού σε μία χώρα δεν ήταν μία απλή Σταλινική επινόηση. Αντίθετα, «εξέφραζε αλάνθαστα τη διάθεση της γραφειοκρατίας. Όταν μιλούσαν για τη νίκη του σοσιαλισμού, εννοούσαν τη δική τους νίκη.» [2]

Αυτή ήταν τότε μια διαμάχη για τα στοιχειώδη, τόσο βαθιά όσο και η διάσπαση μεταξύ κομμουνισμού και σοσιαλδημοκρατίας. Ενέπλεκε δύο παντελώς διαφορετικές και αντιτιθέμενες αντιλήψεις για το σοσιαλισμό. Για τον Τρότσκι, όπως και για τον Μαρξ και τον Λένιν, ο σοσιαλισμός ήταν μια αταξική, ακρατική, αυτο-κυβερνούμενη κοινότητα βασισμένη σε μια αφθονία υλικών αγαθών, στην οποία «η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι ο όρος για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων» .[3] Η δικτατορία, ο κρατικός σχεδιασμός, η οικονομική ανάπτυξη και

αποτελεσματικότητα, η σιδηρά πειθαρχία κλπ ήταν μέσα για αυτόν το σκοπό (μέσα τα οποία ο Τρότσκι δεν αποστρεφόταν), αλλά όχι οι σκοποί καθαυτοί. Για τον Στάλιν, όπως και για την γραφειοκρατία της οποίας ήταν ο πρώτιστος εκπρόσωπος, ο σοσιαλισμός ταυτιζόταν ακριβώς με την εθnicoποίηση, τον κρατικό έλεγχο και την οικονομική και στρατιωτική ανάπτυξη της Ρωσίας σε μια πρώτης τάξης παγκόσμια δύναμη. Από τη σκοπιά του Τρότσκι, ένα βαθμός γραφειοκρατικοποίησης ήταν ίσως αναπόφευκτος, μα παρέμενε ένας συνεχώς υπαρκτός κίνδυνος που κανείς έπρεπε να παρακολουθεί στενά και να απαλλαγεί απ'αυτόν όσο δυνατόν γρηγορότερα. Για τον Στάλιν, ήταν ο ουσιώδης πυρήνας και το θεμέλιο του νέου καθεστώτος. **Δεδομένης της αντίληψης του Τρότσκι για τον σοσιαλισμό, η προοπτική της πραγμάτωσής του σε μία χώρα -και μάλιστα την καθυστερημένη Ρωσία- αποτελούσε αντιδραστική ουτοπία. Δεδομένης αυτής του Στάλιν, αποτελούσε τη μόνη πρακτική και ρεαλιστική προοπτική.**

Όντας μια διαμάχη για τα στοιχειώδη, αυτή η σύγκρουση επεκτάθηκε αναγκαστικά στο σημείο να επηρεάζει κάθε συμβάν και κάθε πολιτική στη ζωή του διεθνούς εργατικού κινήματος, συμπεριλαμβάνοντας βέβαια τη φύση, το ρόλο, τη στρατηγική και την τακτική του επαναστατικού κόμματος και της επαναστατικής διεθνούς. Μπορούμε, για λόγους σαφήνειας, να διαπραγματευτούμε τις διαμάχες του Τρότσκι με τον Στάλιν πάνω στη Λενινιστική θεωρία του κόμματος με δύο επικεφαλίδες: την κομματική δημοκρατία μέσα στο ΚΚΣΕ και τη στρατηγική των διεθνών κομμουνιστικών κομμάτων.

1. Κομματική δημοκρατία

Η βαθμιαία γραφειοκρατικοποίηση του Σοβιετικού κράτους εν απουσία μιας ενεργητικής και πολιτικά δρώσας εργατικής τάξης, ύψωνε αναγκαία το ζήτημα της γραφειοκρατικοποίησης του Κομμουνιστικού Κόμματος και της καταστροφής της εσωτερικής του κομματικής δημοκρατίας. Επειδή, παρόλο που υπήρχε ένας τυπικός διαχωρισμός μεταξύ κράτους (σοβιέτ) και κομματικών θεσμών, οι Μπολσεβίκοι συνιστούσαν στην πραγματικότητα ένα κρατικό κόμμα. Από τον καιρό του εμφύλιου πολέμου, το κόμμα διατηρούσε πλήρες

πολιτικό μονοπώλιο και έλεγχο σ'όλα τα πόστα-κλειδιά. Κατά συνέπεια, εάν η κρατική μηχανή γραφειοκρατικοποιούταν, δε θα μπορούσε να αποφευχθεί η επίπτωση στο κόμμα. Αυτό που καθιστούσε κάτι τέτοιο τόσο κρίσιμο ήταν ότι το κόμμα, ως η πρωτοπορία του προλεταριάτου με τον πυρήνα του των αδιάφθορων παλιών Μπολσεβίκων, την επαναστατική του παράδοση, τον κανονισμό του περί μέγιστων απολαβών [4] και την αυστηρή του πειθαρχία, θεωρούταν γενικά ως ο κύριος προμαχώνας κατά της γραφειοκρατίας. Αν το κόμμα υπέκυπτε, δεδομένης της παθητικότητας των εργατών, δε θα υπήρχε επόμενη γραμμή άμυνας. Ήταν στα 1923 που ο Τρότσκι αισθάνθηκε την κατάσταση να γίνεται τόσο σοβαρή που έπρεπε να εξαπολύσει ανοιχτή πάλη για τη δημοκρατία μέσα στο κόμμα, με μια σειρά άρθρων για την Πράβντα, συλλογικά τιτλοφορούμενων "Η Νέα Πορεία".[5]

Ο τόνος της Νέας Πορείας είναι προσεκτικός και κάποιες από τις διατυπώσεις είναι διστακτικές, αλλά από πολλές απόψεις αποτελεί μια αξιοθαύμαστη παρουσίαση της θέσης για δημοκρατία μέσα στο επαναστατικό κόμμα και έχει διαχρονική αξία. Ο Τρότσκι δεν θέτει το ζήτημα της δημοκρατίας ως ένα αφηρημένο δικαίωμα, μα εντοπίζει την αναγκαιότητά της στην ανάπτυξη του κόμματος και το νέο ιστορικό στάδιο που αυτό έχει εισέλθει. Πρώτα, εξετάζει τις σχέσεις μεταξύ της παλιάς και της νέας γενιάς (πριν και μετά τον Οκτώβρη) των κομματικών μελών, «Η κατάκτηση της εξουσίας ακολουθήθηκε από μια ραγδαία, έως και αφύσικα μεγάλη, μεγέθυνση του κόμματος.» [6] Υπήρξε μια εισροή και άπειρων εργατών με χαμηλή συνειδητότητα και ορισμένων ξένων στοιχείων, αξιωματούχων και παρασίτων. «Σε αυτή την χαοτική περίοδο [το κόμμα] ήταν ικανό να διατηρήσει τη Μπολσεβίκικη φύση του μόνο χάρη στην εσωτερική δικτατορία της παλιάς φρουράς, που είχε δοκιμαστεί τον Οκτώβρη.»[7]

Όμως, από τότε η κατάσταση είχε αλλάξει. Τώρα η νέα γενιά, για χάρη τη δικής της πολιτικής ανάπτυξης και για το μέλλον του κόμματος ως όλον, πρέπει να τραβηχτεί ενεργά στη πολιτική ζωή και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων του κόμματος. Έπειτα ο Τρότσκι κοιτάει την κοινωνική σύνθεση του κόμματος, δείχνοντας πώς η ανάγκη να καλυφθούν διοικητικά πόστα με εργάτες οδήγησε στην αποδυνάμωση «των θεμελιακών του κυττάρων, των

εργοστασιακών πυρήνων»[8] κι αυτό αποτελούσε μια σπουδαία πηγή γραφειοκρατικοποίησης. Ο Τρότσκι επιχειρηματολογεί υπέρ της ανάγκης ενίσχυσης της προλεταριακής βάσης του κόμματος κι υπέρ της χρήσης φοιτητών και νεολαίας ως δύναμης κατά της γραφειοκρατίας.

Για την ανάγκη εσωτερικής δημοκρατίας ο Τρότσκι γράφει:

Το ουσιώδες ασύγκριτο πλεονέκτημα του κόμματός μας συνίσταται στο ότι είναι ικανό, κάθε στιγμή, να κοιτάει τη βιομηχανία με τα μάτια του κομμουνιστή μηχανικού, του κομμουνιστή ειδικού, του κομμουνιστή διευθυντή και του κομμουνιστή εμπόρου, να συλλέγει τις εμπειρίες αυτών των αμοιβαία συμπληρωματικών εργατών, να εξάγει συμπεράσματα από αυτές και έτσι να προσδιορίζει τη γραμμή του για τη διεύθυνση της οικονομίας γενικά και για καθεμία επιχείρηση ειδικά. Είναι ξεκάθαρο ότι μια τέτοια καθοδήγηση είναι αξιόπιστη μόνο στη βάση μιας σφύζουσας κι ενεργητικής δημοκρατίας μέσα στο κόμμα.[9]

Αυτές οι παρατηρήσεις απευθύνονται σε ένα κόμμα στην εξουσία και σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, αλλά η αρχή που περικλείεται σε αυτές, η αναγκαιότητα της δημοκρατίας για την ορθή καθοδήγηση, είναι γενικής ισχύος.

Το κύριο βάρος της απάντησης της ηγεσίας στην κριτική του Τρότσκι αποτελούταν από την οργισμένη υπεράσπιση των μεγάλων παραδόσεων της παλιάς φρουράς και την έμφαση στην επιτακτική ανάγκη για κομματική ενότητα και στους κινδύνους του φραξιονισμού. Ο Τρότσκι απαντούσε επισημαίνοντας ότι η «παράδοση» έχει μια αρνητική όπως και μια θετική πλευρά στο επαναστατικό κίνημα. Παραθέτοντας πολυάριθμα παραδείγματα, συμπεριλαμβανομένης της στάσης των Παλιών Μπολσεβίκων κατά των θέσεων του Απρίλη του Λένιν, ισχυρίζεται ότι «η πιο πολύτιμη θεμελιώδης τακτική ποιότητα» του Μπολσεβικισμού «είναι η απaráμιλλη ευχέρειά του να προσανατολίζεται γρήγορα, να αλλάζει τακτική σύντομα, να ανανεώνει το οπλοστάσιό του και να εφαρμόζει νέες μέθοδες, με μια λέξη, να διεξάγει απότομες στροφές» [10] και ότι καμία παράδοση, όσο επαναστατική, δεν παρέχει καθεαυτή αλάθητες υπεριστορικές εγγυήσεις κατά του

εκφυλισμού. Πάνω στο ερώτημα των φραξιών, ο Τρότσκι αναγνωρίζει τον μεγάλο κίνδυνο του φραξιονισμού μέσα στην κατάσταση και την δυνατότητα οι φραξιονιστικές διαφορές να φτάσουν γρήγορα να αντικατοπτρίζουν την πίεση κοινωνικών και ταξικών δυνάμεων εχθρικών στο προλεταριάτο, μα διατείνεται ότι ένα μη δημοκρατικό κομματικό καθεστώς αποτελεί το ίδιο την αιτία του φραξιονισμού.

Τα ηγετικά όργανα του κόμματος πρέπει να αφουγκραστούν τη φωνή της πλατιάς κομματικής μάζας, όχι να θεωρούν κάθε κριτική σαν εκδήλωση φραξιονιστικού πνεύματος και έτσι να οδηγούν τους ευσυνείδητους και πειθαρχημένους κομμουνιστές ή να συντηρούν μια συστηματική σιωπή ή να συγκροτούν φράξιες. [11]

Η ουσία της θέσης του Τρότσκι στη Νέα Πορεία είναι ότι

είναι μέσα στις αντιπαραθέσεις και διαφορές γνώμων που αναπόφευκτα λαμβάνει χώρα η επεξεργασία της δημόσιας γνώμης του κόμματος. Το να περιορίσεις αυτή τη διαδικασία μόνο μέσα στον μηχανισμό που μετά επιφορτίζεται να εφοδιάσει το κόμμα με τους καρπούς των εργασιών του στη μορφή των συνημάτων, των εντολών κλπ είναι σαν να στερώνεις το κόμμα ιδεολογικά και πολιτικά. [12]

Την ίδια στιγμή, οι αξιώσεις της εξουσίας μέσα στην απεριόριστα δύσκολη αντικειμενική κατάσταση ασκούν ακόμη μια ισχυρή επιρροή πάνω στον Τρότσκι. Ενώ απαιτεί εσωκομματική δημοκρατία, ωστόσο δέχεται ότι «Εμείς είμαστε το μόνο κόμμα στη χώρα και στην περίοδο της δικτατορίας δε θα μπορούσε να γίνει αλλιώς.» [13] Και κάνοντας αυτό, ο Τρότσκι συμμετέχει στην τρέχουσα πρακτική της ανύψωσης σε επίπεδο γενικής αρχής αυτού που αρχικά αντιμετωπιζόταν ως ένα προσωρινό μόνο μέτρο, λόγω της έκτακτης κατάστασης του εμφύλιου πολέμου. Ο Μαξ Σάχτμαν, ένας πρώην οπαδός του Τρότσκι, βλέπει σ' αυτό μια θεμελιώδη αντίφαση.

Ο Τρότσκι... δεν έδωσε κανένα σημάδι κατανόησης... ότι η άρνηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων σε εκείνους εκτός του κόμματος,

θα μπορούσε να επιβληθεί μόνο με την άρνηση, αργότερα ή γρηγορότερα, των ίδιων δικαιωμάτων στα μέλη αυτού του ίδιου του κόμματος. Γιατί αυτός είναι ένας αυθεντικός νόμος της πολιτικής• κάθε σοβαρή διάσταση απόψεων μέσα σε ένα σοβαρό πολιτικό κόμμα, συνεπάγεται μια έκκληση -άμεση ή έμμεση, ρητή ή άρρητη, εκούσια ή ακούσια- στο ένα ή το άλλο κομμάτι του κόσμου έξω από αυτό το κόμμα. [14]

Αυτό είναι ένα ουσιαστικό σημείο, αλλά δεν υποσκάπτει πραγματικά τη συνολική θέση του Τρότσκι. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως μακροπρόθεσμα, «αργότερα ή γρηγορότερα», η δικτατορία από ένα κόμμα θα οδηγήσει σε δικτατορία μέσα στο κόμμα, αλλά, όπως ο Τρότσκι συχνά λέει, στην πολιτική ο χρόνος αποτελεί σπουδαίο παράγοντα. Απ'την οπτική γωνία του Τρότσκι, οι Μπολσεβίκοι είχαν να κάνουν με μια εξαιρετικά δύσκολη και ευαίσθητη επιχείρηση αντοχής: ανάμεσα στο «γρηγορότερα» και το «αργότερα» υπήρχε η δυνατότητα ανακούφισης από τη διεθνή επανάσταση.

Όσο ο Στάλιν επέκτεινε το δεσποτικό του έλεγχο πάνω στο κόμμα και τη χώρα και καθώς η πολιτική του απέκλινε ακόμη περισσότερο από τον επαναστατικό μαρξισμό, τόσο οι εκκλήσεις για κομματική δημοκρατία γίνονταν πιο επίμονες και η αντιπολίτευση στις οργανωτικές μέθοδες του Στάλιν γινόταν ασυμφιλίωτη.

Η Πλατφόρμα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης το 1927, υπογεγραμμένη από τους Τρότσκι, Ζινόβιεφ και έντεκα άλλα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής περιέχει μια ηχηρή κατηγορία για το κομματικό καθεστώς:

Τα τελευταία λίγα χρόνια έχει σημειωθεί μια συστηματική κατάργηση της εσωκομματικής δημοκρατίας -σε παραβίαση όλης της παράδοσης του Μπολσεβίκικου κόμματος, σε παραβίαση των άμεσων αποφάσεων μιας σειράς κομματικών συνεδρίων. Η γνήσια εκλογή αξιωματούχων πρακτικά αργοπεθαίνει. Οι οργανωτικές αρχές του Μπολσεβικισμού διαστρεβλώνονται σε κάθε βήμα. Το κομματικό καταστατικό αλλάζει συστηματικά για να αυξήσει τον όγκο των δικαιωμάτων στην κορυφή και να ελαττώσει τα δικαιώματα των

κλάδων της βάσης.

Η ηγεσία των περιφερειακών επιτροπών, οι περιφερειακές εκτελεστικές επιτροπές, τα περιφερειακά συμβούλια των συνδικάτων κλπ είναι, στην πραγματικότητα, ακλόνητα... Το δικαίωμα κάθε μέλους του κόμματος, κάθε ομάδας κομματικών μελών, να «απευθύνει τις ριζικές διαφωνίες του στο σώμα όλου του κόμματος», [Λένιν] έχει στην πραγματικότητα ακυρωθεί. Συνέδρια και συνδιασκέψεις συγκαλούνται χωρίς προκαταρκτική ελεύθερη συζήτηση (τέτοια που πάντα γινόταν υπό τον Λένιν) για όλα τα ζητήματα από όλο το κόμμα. Η απαίτηση μιας τέτοιας συζήτησης αντιμετωπίζεται σαν παραβίαση της κομματικής πειθαρχίας...

Η απονέκρωση της εσωκομματικής δημοκρατίας οδηγεί στην απονέκρωση της εργατικής δημοκρατίας γενικά -στα συνδικάτα και σε όλες τις άλλες μη κομματικές μαζικές οργανώσεις.[15]

Σε αυτήν την Πλατφόρμα, η ανάλυση, οι προειδοποιήσεις και οι προτάσεις της Νέας Πορείας έχουν αποκρυσταλλωθεί σε προγραμματικά αιτήματα: προετοιμασία για το δέκατο πέμπτο συνέδριο πάνω στη βάση αληθινής εσωκομματικής δημοκρατίας• κάθε σύντροφος και ομάδα συντρόφων να έχουν μια ευκαιρία να υπερασπιστούν την οπτική τους ενώπιον του κόμματος• βελτίωση της κοινωνικής σύνθεσης με την υποδοχή στο κόμμα μόνο εργατών από τα εργοστάσια και τους αγρούς• προλεταριοποίηση και μείωση του κομματικού μηχανισμού• **άμεση αποκατάσταση των αποπεμφθέντων** Αντιπολιτευόμενων• ανασυγκρότηση της Επιτροπής Κεντρικού Ελέγχου ανεξάρτητα από τον μηχανισμό. Όμως, σε αυτό το στάδιο η καταδίκη και τα αιτήματα λειτουργούν ακόμη στο πλαίσιο της πλήρους αφοσίωσης στο Ρωσικό Κομμουνιστικό Κόμμα και της αποδοχής του πολιτικού του μονοπωλίου.

Εμείς θα παλέψουμε με όλες μας τις δυνάμεις κατά του σχηματισμού δύο κομμάτων, γιατί η δικτατορία του προλεταριάτου απαιτεί ακριβώς ως πυρήνα της ένα μοναδικό προλεταριακό κόμμα.[16]

Το 1933, μετά την παράλυση της Κομιντέρν μπροστά στον Χίτλερ (δες παρακάτω) και την ολοκληρωτική εκκαθάριση κάθε

αντιπολίτευσης και κριτικής στη Ρωσία, **ο Τρότσκι εγκατέλειψε αυτόν τον τελευταίο περιορισμό.** Διακηρύσσοντας ότι το Μπολσεβίκικο Κόμμα του Λένιν είχε καταστραφεί πλήρως από το Σταλινισμό, απεύθυνε έκκληση για την οικοδόμηση επαναστατικών κομμάτων από την αρχή και την ανατροπή της γραφειοκρατίας με πολιτική επανάσταση. Στα 1936, στο μείζον έργο του Η Προδομένη Επανάσταση, ο Τρότσκι ήταν ικανός να κάνει μια τελείως αδιαμφισβήτητη παρουσίαση των απόψεών του για την κομματική δημοκρατία.

Το εσωτερικό καθεστώς του Μπολσεβίκικου κόμματος χαρακτηριζόταν από τη μέθοδο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Ο συνδυασμός αυτών των δύο εννοιών, της δημοκρατίας και του συγκεντρωτισμού, δεν είναι ούτε στο ελάχιστο αντιφατικός. Το κόμμα φρόντιζε προσεκτικά όχι μόνο ώστε τα σύνορά του να ήταν πάντοτε αυστηρά καθορισμένα, μα επίσης ώστε όλοι εκείνοι που εισέρχονταν σ'αυτά τα σύνορα να απολάμβαναν το πραγματικό δικαίωμα καθορισμού της κατεύθυνσης της κομματικής πολιτικής. Η ελευθερία κριτικής και η ιδεολογική πάλη ήταν το αμετάκλητο περιεχόμενο της κομματικής δημοκρατίας. Το παρόν δόγμα ότι ο Μπολσεβικισμός δεν ανέχεται τις φράξιες είναι ένας μύθος της εποχής της παρακμής. Στην πραγματικότητα, η ιστορία του Μπολσεβικισμού είναι μια ιστορία διαπάλης φραξιών. Και, όντως, πώς θα μπορούσε ένας αυθεντικά επαναστατικός οργανισμός, που θέτει στον εαυτό του την αποστολή της ανατροπής του κόσμου και της ενοποίησης κάτω από το λάβαρό του των πιο τολμηρών εικονομάχων, αγωνιστών και επαναστατών, να ζήσει και ν'αναπτυχθεί χωρίς ιδεολογικές διαμάχες, χωρίς ομαδοποιήσεις και προσωρινούς φραξιονιστικούς σχηματισμούς; Η διορατικότητα της Μπολσεβίκικης ηγεσίας συχνά κατέστησε εφικτό να απαλύνει τις συγκρούσεις και να βραχύνει τη διάρκεια της φραξιονιστικής πάλης, αλλά τίποτε περισσότερο από αυτό. Η Κεντρική Επιτροπή βασιζόταν πάνω σε αυτή την αναβράζουσα δημοκρατική υποστήριξη. Από αυτήν αποκόμιζε την τόλμη να παίρνει αποφάσεις και να δίνει εντολές. Η καταφανής ορθότητα της ηγεσίας σε όλα τα κρίσιμα στάδια, ήταν αυτή που της έδινε το υψηλό κύρος που αποτελεί το ανεκτίμητο ηθικό κεφάλαιο του συγκεντρωτισμού.

Το καθεστώς του Μπολσεβίκικου κόμματος, ειδικά πριν έρθει στην εξουσία, έστεκε λοιπόν σε πλήρη αντίθεση με το καθεστώς των τωρινών τμημάτων της Κομμουνιστικής Διεθνούς, με τους διορισμένους από τα πάνω «ηγέτες» τους, που εκτελούν ολοκληρωτικές μεταστροφές πολιτικής με την πρώτη διαταγή, με τον ανεξέλεγκτο μηχανισμό τους, υπεροπτικό στην συμπεριφορά του προς τη βάση, δουλοπρεπή στη συμπεριφορά του προς το Κρεμλίνο.[17]

Ο Τρότσκι δεν αποκαθιστά μόνον την αρχική Μπολσεβίκικη θέση για τις φράξιες, μα επίσης έρχεται σε ρήξη με το δόγμα του μονοκομματικού κράτους.

Στην αρχή, το κόμμα ευχόταν κι έλπιζε να διατηρήσει την ελευθερία της πολιτικής πάλης μέσα στο πλαίσιο των σοβιέτ. Ο εμφύλιος πόλεμος εισήγαγε άκαμπτες τροποποιήσεις σε αυτόν τον υπολογισμό. Τα αντιπολιτευόμενα κόμματα απαγορεύτηκαν το ένα μετά το άλλο. Αυτό το μέτρο, προφανώς σε σύγκρουση με το πνεύμα της σοβιετικής δημοκρατίας, οι ηγέτες του Μπολσεβικισμού το θεωρούσαν όχι ως μια αρχή, αλλά ως μια επεισοδιακή πράξη αυτοάμυνας.[18]

[Ο Τρότσκι -ΣτΜ] απορρίπτει την ταύτιση της ταξικής δικτατορίας με την κομματική δικτατορία.

Από τη στιγμή που η τάξη έχει πολλά «κομμάτια» -μερικά κοιτούν μπροστά και μερικά πίσω- η μία και αυτή τάξη μπορεί ίσως να δημιουργήσει αρκετά κόμματα. Για τον ίδιο λόγο, ένα κόμμα μπορεί να στηρίζεται σε μέρη διαφορετικών τάξεων. Κανένα παράδειγμα ενός μοναδικού κόμματος που ν'αντιστοιχεί σε μία μόνο τάξη δεν πρόκειται να βρεθεί σε ολόκληρη την πορεία της πολιτικής ιστορίας -με την προϋπόθεση βέβαια ότι δε λογαριάζεις την αστυνομική παρουσίαση για πραγματικότητα.[19]

Και το πρόγραμμα του 1938 της Τέταρτης Διεθνούς δηλώνει πως «Ο εκδημοκρατισμός των σοβιέτ είναι αδύνατος χωρίς νομιμοποίηση των σοβιετικών κομμάτων. Οι εργάτες και οι αγρότες οι ίδιοι θα υποδείξουν με την δική τους ελεύθερη ψήφο ποια κόμματα

αναγνωρίζουν ως σοβιετικά κόμματα.» [20]

Όταν κάποιος κάνει μια επισκόπηση της καταγεγραμμένης πάλης του Τρότσκι για εργατική δημοκρατία μέσα στο Ρωσικό Κομμουνιστικό Κόμμα και το Ρωσικό κράτος, είναι φανερό ότι αυτός έκανε πολλά λάθη. Με το πλεονέκτημα της υστερινής γνώσης μπορεί κανείς να πει πως θα έπρεπε να είχε ξεκινήσει την αντίστασή του νωρίτερα, πως υπήρχαν στιγμές που έκανε την ανάγκη φιλοτιμία, πως στα 1923-24 θα έπρεπε να είχε πολεμήσει πιο ενεργητικά και σταθερά, πως θα έπρεπε να απευθυνθεί γρηγορότερα στη βάση του κόμματος και γρηγορότερα στη μάζα των ίδιων των εργατών. Πολλές από αυτές τις κριτικές είναι ίσως δικαιολογημένες, μα είναι εξίσου μονόπλευρες γιατί παραγνωρίζουν τις πελώριες δυσκολίες της κατάστασης που αντίκριζε ο Τρότσκι, συγκεκριμένα τη βαθιά παθητικότητα των Ρώσων εργατών, συμπεριλαμβανομένης της μάζας των κομματικών μελών, κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής. Επίσης, ο Τρότσκι ξεκάθαρα θεωρούσε καθήκον των επαναστατών, εν απουσία οποιασδήποτε υπαρκτής εναλλακτικής, να παραμείνουν πιστοί στο κόμμα της επανάστασης ως την έσχατη δυνατή στιγμή. Αυτή ήταν μια βαρύνουσα θεώρηση, πολύ πιο εύκολο να αποκρουστεί όταν ο εκφυλισμός έχει ολοκληρώσει την πορεία του, παρά στη μέση του αγώνα. Μια ισορροπημένη άποψη πρέπει να αναγνωρίσει το πελώριο επίτευγμα του Τρότσκι να υπερασπιστεί και να διατηρήσει τη μαρξιστική και Λενινιστική παράδοση της κομματικής δημοκρατίας, του κόμματος ως ενός συλλογικού και ζωντανού οργανισμού, εναντίον εξαιρετικά δυσοίωνων προγνωστικών και χωρίς να καταρρεύσει, όπως έκαναν τόσοι άλλοι, με την σοσιαλδημοκρατική είτε την αναρχική απόρριψη του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και του κόμματος πρωτοπορίας.

2. Η στρατηγική των διεθνών Κομμουνιστικών Κομμάτων

Η θεωρία του σοσιαλισμού σε μία χώρα πρωτοδιακηρύχθηκε απ' τον Στάλιν το φθινόπωρο του 1924 σε πλήρη παράβαση όλων των παραδόσεων του μαρξισμού. Οι πιο άμεσες συνέπειές της δεν ήταν στην ίδια τη Ρωσία, μα στην Κομμουνιστική Διεθνή και τη στρατηγική των κομμουνιστικών κομμάτων σε όλο τον κόσμο.

Καθόσον η επιβίωση της Ρώσικης Επανάστασης συνδεόταν με την επιτυχία της παγκόσμιας επανάστασης, ο πιο χειροπιαστός τύπος αλληλεγγύης στη Ρωσία και το πρώτο καθήκον κάθε «ξένου» κόμματος ήταν να κάνει την επανάσταση στη δικιά του χώρα. Όμως, **αφότου λογίστηκε εφικτό το χτίσιμο του σοσιαλισμού μόνο στη Ρωσία, η παγκόσμια επανάσταση έγινε όχι αναγκαιότητα μα προαιρετικό μόνους κι ο ρόλος της Κομιντέρν, στα μάτια της Μόσχας, μετατράπηκε για να διασφαλίσει ότι τίποτε ανάρμοστο δε θα διέκοπτε αυτή τη διαδικασία «σοσιαλιστικής» οικοδόμησης. Κατ'αυτόν τον τρόπο, τα ΚΚ μετασχηματίστηκαν από αντιπρόσωπους της επανάστασης της εργατικής τάξης σε αντιπρόσωπους της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής γραφειοκρατίας. Αυτός ο μετασχηματισμός αναπόφευκτα σήμαινε μια σειρά αναθεωρήσεων κι εκτροπών από τις Λενινιστικές παραδόσεις της επαναστατικής πολιτικής. Ο κύριος υπερασπιστής εκείνων των παραδόσεων ήταν ο Λέον Τρότσκι.[21]**

Είναι αδύνατο να διαπραγματευθούμε εδώ όλα τα ζητήματα κομματικής στρατηγικής πάνω στα οποία ο Τρότσκι συγκρούστηκε με τον Στάλιν, αλλά τέσσερα παραδείγματα θα εξυπηρετήσουν τη διαφώτιση της συνεισφοράς του Τρότσκι στη θεωρία του κόμματος σ'αυτή τη σφαίρα.

Ο Τρότσκι αντιτάχθηκε από την αρχή στην πολιτική του Στάλιν ότι το Κινέζικο ΚΚ όφειλε να υποταχθεί στο αστικό εθνικιστικό Κουόμινταγκ, που οδήγησε στην αιματηρή ήττα της Κινέζικης επανάστασης το 1927. Αυτός επέμενε συνεχώς πάνω στη Λενινιστική αρχή της πλήρους οργανωτικής και πολιτικής αυτονομίας του επαναστατικού κόμματος.

Εξίσου αντιτάχθηκε στη συνεργασία με την ηγεσία της TUC μέσω της Αγγλοσοβιετικής Επιτροπής Συνδικάτων που μοιραία διακύβευσε την ανεξαρτησία του Βρετανικού ΚΚ και το άφησε χωρίς κριτική απέναντι στους «αριστερούς» συνδικαλιστές ηγέτες που πρόδωσαν τη Γενική Απεργία*.

Ο Τρότσκι επίσης στοιχειοθέτησε μια λαμπρή και προφητική κριτική της Σταλινικής πολιτικής στη Γερμανία στα 1929-33. Το KPD, έχοντας υιοθετήσει τη θεωρία του Στάλιν περί «σοσιαλφασισμού», αντιμετώπισε τους σοσιαλδημοκράτες ως τον κύριο αντίπαλο και υποτίμησε την απειλή του φασισμού. Εναντίον

αυτής της καταστροφικής πολιτικής ο Τρότσκι επέμεινε στην επείγουσα ανάγκη για ένα ενιαίο μέτωπο των κομμάτων της εργατικής τάξης κατά του Χίτλερ.

Τέλος, ο Τρότσκι κατάδειξε τη θανάσιμη αδυναμία της στρατηγικής του Λαϊκού Μετώπου που υιοθετήθηκε το 1934, η οποία έδεσε την εργατική τάξη και το κόμμα της στη μπουρζουαζία και οδήγησε σε περαιτέρω ήττες στην Ισπανία και τη Γαλλία. [22] Αυτή η κριτική είναι ιδιαίτερα σχετική με το σήμερα, καθώς κάποια παραλλαγή λαϊκού μετώπου αποτελεί τώρα την πολιτική σχεδόν κάθε ΚΚ σε όλο τον κόσμο και έχουμε πρόσφατα δει τις εντελώς τραγικές της συνέπειες στη Χιλή.

Παρμένη συνολικά, η Σταλινική περίοδος συνέστησε μια συντηρούμενη διαστρέβλωση και παραμόρφωση της Λενινιστικής θεωρίας του κόμματος σε σημείο που μετασχηματίστηκε στο αντίθετό της. Από μια θεωρία επιλογής και οργάνωσης της επαναστατικής πρωτοπορίας του προλεταριάτου, έγινε ένας μύθος περί του αλάθητου [της ηγεσίας -ΣτΜ], που εξυπηρετούσε τη δικαιολόγηση κάθε μορφής γραφειοκρατικής χειραγώγησης και κυνικής προδοσίας. Τόσο πετυχημένη ήταν αυτή η επιχείρηση, που Λενινιστικές και Σταλινικές θεωρίες για το κόμμα, τόσο διαφορετικές στην πράξη, έφτασαν γενικά να ταυτίζονται στα μάτια του κοινού σαν μία και η αυτή. Αν δεν ήταν η ακούραστη εργασία του Τρότσκι, αυτή η ταύτιση θα μπορούσε πολύ καλά να περάσει σχεδόν ως αδιαφιλονίκητη στο μαρξιστικό κίνημα κι ο γνήσιος Λενινισμός θα ήταν θαμμένος κάτω από ένα βουνό ψεμάτων.

B. Η Τέταρτη Διεθνής

Η υπεράσπιση της θεωρίας του Λένιν για το κόμμα από τον Τρότσκι ως αναπόσπαστο κομμάτι της από μέρους του υπεράσπισης του μαρξισμού και του Λενινισμού συνολικά, υπήρξε ένα τεράστιο επίτευγμα, αλλά όχι ένα με το οποίο θα εφησύχαζε ευχαριστημένος. Από το γύρισμα του αιώνα είχε αφοσιωθεί την διεθνή προλεταριακή επανάσταση και αφού πείστηκε πως η Σταλινοποιημένη Κομμουνιστική Διεθνής δε μπορούσε πλέον να πετύχει αυτό το σκοπό, δεν είχε άλλη επιλογή παρά να

αποπειραθεί να χτίσει μια νέα οργάνωση ο ίδιος. Ήταν η ολοκληρωτική κατάρρευση του KPD μπροστά στον Χίτλερ και η αποτυχία έστω κι ενός τμήματος της Κομιντέρν να διαμαρτυρηθεί για την επίσημη γραμμή, που τελικά έκαναν τον Τρότσκι να αποφασίσει να πάρει αυτό το δρόμο.

Μια οργάνωση που δεν αφυπνίστηκε από τη βροντή του φασισμού και που υποτάσσεται πειθήνια σε τέτοιες εξοργιστικές ενέργειες της γραφειοκρατίας, αποδεικνύει με αυτόν τον τρόπο ότι είναι νεκρή και δε μπορεί ν'αναστηθεί.[23]

Ακριβώς όπως ο Λένιν, μετά την συνθηκολόγηση της Δεύτερης Διεθνούς στις 4 Αυγούστου 1914, άμεσα συντάχθηκε υπέρ μιας Τρίτης Διεθνούς, έτσι κι ο Τρότσκι το 1933 απεύθυνε την έκκληση για την Τέταρτη Διεθνή.

1. Ο αγώνας για την Τέταρτη Διεθνή

Η υποστήριξη στον Τρότσκι ήταν πολύ περιορισμένη στα 1933 και δε μπορούσε να υπάρξει κανένα ζήτημα άμεσης εγκαθίδρυσης της νέας διεθνούς. Αντί γι'αυτό έπρεπε να χτιστεί βαθμιαία. Δυστυχώς οι αντικειμενικές περιστάσεις για κάτι τέτοιο ήταν ακραία αντίξοες. **Ο Λένιν, αν και εξαιρετικά απομονωμένος κατά την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, είχε τουλάχιστον το πλεονέκτημα μιας συμπαγούς εθνικής βάσης στη μορφή του Μπολσεβίκικου κόμματος. Ακόμη κι έτσι, δεν ήταν παρά δυο χρόνια μετά τη νίκη της Ρώσικης Επανάστασης που μπόρεσε να ιδρυθεί η Τρίτη Διεθνή.** Ο Τρότσκι δεν είχε καμία τέτοια βάση, ούτε και προοριζόταν να δει μια δεύτερη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στη διάρκεια της ζωής του. **Αντίθετα, η δεκαετία του 1930 ήταν μια περίοδος πολύ βαριών ηττών για την εργατική τάξη, ξεκινώντας με τη συντριβή του Γερμανικού προλεταριάτου (την πιο ολοκληρωτική και ντροπιαστική ήττα μαχητικής, πολιτικά συνειδητής εργατικής τάξης στην ιστορία).** Φασιστικά ή παρόμοια καθεστώτα είχαν ήδη κυριαρχήσει στο κέντρο της Ευρώπης και μετά ακολούθησε ο θρίαμβος του Φράνκο στην Ισπανία. Εν τω μεταξύ, από την αρχή ως το τέλος της δεκαετίας, η ύφεση και η μακροχρόνια ανεργία εξαντλούσε την αγωνιστική

δύναμη και αδυνατίζε τις οργανώσεις των εργατών παντού.

Επιπρόσθετα σ' αυτή τη γενική εικόνα μαύρης αντίδρασης, υπήρχαν ορισμένοι ειδικοί παράγοντες που δούλευαν κατά του μεγαλώματος του Τροτσκισμού. Η φοβερή απειλή του φασισμού δημιουργούσε μια τεράστια πίεση ανάμεσα στους εργάτες για να σφίξουν τις γραμμές τους, για ενότητα εμπρός στον εχθρό και εναντίον νέων διασπάσεων. Συνδυασμένη με αυτήν την πίεση για ενότητα ήταν η αίσθηση της ανάγκης να υπάρχει κάποιος σύμμαχος, κάποια μεγάλη στρατιωτική δύναμη για να σταθεί απέναντι στον Χίτλερ κι αυτό βέβαια σήμαινε τη Σοβιετική Ρωσία. Το να εγκαταλείψεις τη ρώμη του Στάλιν για τις μικροσκοπικές δυνάμεις του Τροτσκισμού ήταν στο έπακρο δύσκολο. Με αυτό τον τρόπο ο Χίτλερ βοήθησε στην πράξη το Στάλιν και το Σταλινισμό μέσα στο εργατικό κίνημα.

Ύστερα υπήρχε το γεγονός ότι ο Τρότσκι υπέστη μια χωρίς ιστορικό προηγούμενο σπίλωση και κατασυκοφάντηση μέσα στο εργατικό κίνημα. Η κατηγορία ότι ο Τρότσκι και όλοι οι άλλοι κατηγορούμενοι στις Δίκες της Μόσχας** ήταν πράκτορες του Χίτλερ και του Μικάδο*** είναι και ήταν καταφανώς παράλογη κι ωστόσο η ισχύς του «μεγάλου ψέματος» ήταν τέτοια που εκατομμύρια ανθρώπων σε όλο τον κόσμο την πίστεψαν. Ούτε κι ήταν μόνο οι σκληροί κομμουνιστές που αποδέχτηκαν τη φασιστική δυσφήμιση του Τρότσκι. Πολλοί Δυτικοί καλλιτέχνες και διανοούμενοι, με παράδειγμα τον Ρομέν Ρολλάντ, προσέφεραν τις φωνές τους στην κατηγορία. Άλλοι, όπως ο Μπέρναρντ Σω ή ο Αντρέ Μαλρώ, νιώθοντας την πίεση του λαϊκού μετώπου, επαμφοτέριζαν ή έμεναν σιωπηλοί. Έτσι, η μεγάλη πλεκτάνη του Στάλιν υπήρξε, βραχυπρόθεσμα, πολύ επιτυχής. Σε πρώτη φάση εξασφάλισε ότι μόνο εκείνοι με υπολογίσιμη δύναμη χαρακτήρα, ικανοί να αντέξουν τις συνεχείς αποκηρύξεις κι εξυβρίσεις, θα προσχωρούσαν στον Τροτσκισμό. Δεύτερον, δημιούργησε ένα θεόρατο φράγμα μεταξύ των Τροτσκιστών, συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων με το πιο υποδειγματικό επαναστατικό ιστορικό και των πολιτικά συνειδητών εργατών, αποστερώντας τους [πρώτους -ΣτΜ] μια τίμια ακρόαση της θέσης τους. Η κριτική, όσο καλά και να είναι βασισμένη, είναι απίθανο να εισακουστεί αν πιστεύεται ότι έρχεται από έναν «φασίστα πράκτορα».

Τέλος, υπήρχε το απλό γεγονός ότι ήταν υπερβολικά δύσκολο να

πείσεις τους ανθρώπους πως ήταν απαραίτητο να ξεκινήσουν πάλι απ'την αρχή, τόσο σύντομα μετά την εγκαθίδρυση της Τρίτης Διεθνούς. Ο Τρότσκι έκφρασε την κατάσταση ως εξής:

*Δεν προοδεύουμε πολιτικά. Ναι, είναι ένα γεγονός που αποτελεί έκφραση μιας γενικής αποσύνθεσης των εργατικών κινημάτων τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια... Η κατάστασή μας τώρα είναι ασύγκριτα δυσκολότερη από εκείνη κάθε άλλης οργάνωσης οποιαδήποτε άλλη στιγμή, επειδή έχουμε την τρομερή προδοσία της Δεύτερης Διεθνούς. **Ο εκφυλισμός της Τρίτης Διεθνούς αναπτύχθηκε τόσο γρήγορα και τόσο αναπάντεχα που η ίδια γενιά που άκουσε για τον σχηματισμό της, τώρα μας ακούει και λέει «Αλλά τα έχουμε ήδη ακούσει αυτά μία φορά».*** [24]

Η επίπτωση αυτής της φρικτά δύσκολης κατάστασης ήταν ότι το Τροτσκιστικό κίνημα επισφραγίστηκε με τρία χαρακτηριστικά. Πρώτο, ήταν εξαιρετικά μικρό, αποτελούμενο σε πολλές χώρες από χούφτες ανθρώπων μονάχα. Δεύτερο, ήταν καταβλητικά μικροαστικό σε κοινωνική σύνθεση. Τρίτο, ήταν, τουλάχιστον στις ανώτερες βαθμίδες του, μια οργάνωση εξόριστων –όχι απαραίτητα εξόριστων από τις χώρες τους, αν και αυτό ήταν αλήθεια για μερικούς, αλλά εξόριστων από τη θετή τους πατρίδα, το μαζικό εργατικό κίνημα. Λοιπόν, μικρές ομάδες πάντα διασπώνται πιο εύκολα και πιο συχνά από μεγάλα κόμματα, καθώς διακινδυνεύουν να χάσουν πολύ λιγότερα. Μικροαστοί διανοούμενοι είναι πάντα πιο επιρρεπείς στο φραξιονισμό απ'ότι οι εργάτες. «Όλοι οι άνθρωποι αυτού του τύπου» έγραφε ο Αμερικανός Τροτσκιστής ηγέτης, Τζ.Π.Κάνον, «έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: τους αρέσει να συζητάνε τα πράγματα χωρίς όριο και τέλος.» [25] Και η πολιτική της εξορίας είναι διαβόητη για τις ίντριγκες και τα σκάνδαλά της. **Κατά βάθος αυτά τα φαινόμενα έχουν όλα την ίδια αιτία -την απομόνωση από τη μεγάλη πειθαρχική δύναμη της ταξικής πάλης- και το κίνημα της Τέταρτης Διεθνούς υπέφερε θλιβερά από όλα αυτά. Απ'την αρχή ο Τροτσκισμός μαστιζόταν από φραξιονισμό, διασπάσεις και ακραίο σεκταρισμό.**

Ο Τρότσκι πάλεψε όσο καλύτερα μπορούσε για να σπάσει αυτό το απελπιστικό περιβάλλον και να βρει ένα τρόπο ώστε το κίνημά

του να φτάσει στους εργάτες. Αρχικά προσανατόλισε τους οπαδούς τους προς το μέρος των ποικίλων αριστερών, σοσιαλδημοκρατικών και κεντριστικών ομάδων (όπως το Βρετανικό ILP και το Γερμανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα) που ήταν ανεξάρτητα από τη Δεύτερη και την Τρίτη Διεθνή, με την ελπίδα ότι έτσι θα μπορούσε να συγκροτηθεί ένα καινούργιο Τσίμμερβαλντ. [26] Έπειτα τους κατεύθυνε προς τη βραχυχρόνια είσοδο σε μαζικά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και τους ξαναοδήγησε έξω από αυτά. [27] Στα 1937 και πάλι στα 1939, ο Τρότσκι πρότεινε στο Αμερικανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα την αποπομπή μικροαστικών μελών που αποτύγχαναν να στρατολογήσουν εργάτες στο κόμμα. [28] Όμως όλα αυτά ήταν μάταια. **Κάθε νέα τακτική προκαλούσε νέες διασπάσεις και καθεμία αποτύγχανε να πετύχει το στόχο της. Το Τροτσκιστικό κίνημα ποτέ δεν κατάφερε ούτε να στρατολογήσει ένα σοβαρό αριθμό εργατών, ούτε να γίνει οργανικό κομμάτι του εργατικού κινήματος.**

Το ερώτημα που πρέπει τώρα να θέσουμε είναι: ποια ήταν η συνέπεια όλων αυτών των συνθηκών στη θεωρία του Τρότσκι για το κόμμα; Γιατί, παρόλο που είναι δυνατό για τον θεωρητικό να αντισταθεί στον αποθαρρυντικό αντίκτυπο αντίξωων γεγονότων, εμμένοντας σταθερά στα θεωρητικά αποκτήματα του παρελθόντος και στα περασμένα υψηλά σημεία του κινήματος, όπως έκανε ο Λένιν κατά τη διάρκεια της Στολιπινικής αντίδρασης**** στη Ρωσία και όπως έκανε κι ο Τρότσκι αργότερα, μολοντούτο είναι αδύνατο για τη θεωρία να μείνει τελείως ανεπηρέαστη από την πρακτική. Έτσι έγινε και με τον Τρότσκι. Το διάπλατο χάσμα μεταξύ των τεράστιων απαιτήσεων της κατάστασης και των αξιοθρήνητα ανίσχυρων δυνάμεων που επιστράτευε για να τις ικανοποιήσει, οδήγησε τον Τρότσκι όχι μόνο σε μια μεγαλοποίηση της βιωσιμότητας και της δύναμης του μικροσκοπικού οργανισμού του. Επίσης παραπλανήθηκε στην θεωρητική του υπερεκτίμηση του ρόλου που μπορούσε να παιχτεί από μια διεθνή ηγεσία αποκομμένη από τις μάζες και στην υποκατάσταση του κόμματος ως ενσάρκωση της πραγματικής πρωτοπορίας του προλεταριάτου και ως γενικευτή των εμπειριών της εργατικής τάξης εν μέσω μεγάλων γεγονότων, από ένα κομματικό πρόγραμμα σχεδιασμένο στο περιθώριο της ταξικής πάλης. Αυτά τα σημεία μπορούν να διευκρινιστούν

καλύτερα, εξετάζοντας την απόφαση πρακτικής ίδρυσης της Τέταρτης Διεθνούς που πάρθηκε το 1938 και τις προοπτικές που τη συνόδευαν.

2. Η θεωρητική βάση της Τέταρτης Διεθνούς

Το πιο χτυπητό στοιχείο της Τέταρτης Διεθνούς ήταν η αντίθεση που εμφάνιζε με τις πρώτες εργατικές Διεθνείς. Η ιδρυτική συνδιάσκεψη ήταν μια αξιολύπητη συνάθροιση, συγκρινόμενη με εκείνες των προκατόχων της. Διεξαγμένη μυστικά στη Γαλλία στο σπίτι του παλιού φίλου του Τρότσκι, Αλφρέντ Ροσμέρ, η συνδιάσκεψη διήρκεσε μόνο μια μέρα και παρακολουθήθηκε από 21 μόνο απεσταλμένους. Αυτοί οι απεσταλμένοι ισχυρίζονταν ότι εκπροσωπούσαν οργανώσεις σε 11 χώρες, αλλά οι περισσότερες από αυτές τις οργανώσεις ήταν οι μικροσκοπικότερες των σεκτών και μία, η αποκαλούμενη «Ρωσικό τμήμα», ήταν πλήρης φαντασίωση και εκπροσωπούταν από έναν πράκτορα της GPU***** (Ετιέν). Μόνο ο Μαξ Σάχτμαν, ο Αμερικανός απεσταλμένος, ερχόταν από ένα τμήμα με πάνω από δυο εκατοντάδες μέλη. Το 1935 ο Τρότσκι είχε αποκηρύξει ως «ένα ηλίθιο κουτσομπολιό» την ιδέα ότι «οι Τροτσκιστές θέλουν να ανακηρύξουν την Τέταρτη Διεθνή την επόμενη Πέμπτη».[29] Γιατί λοιπόν, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρξε καμία σημαντική μεγέθυνση στο κίνημά του, μολαταύτα ο Τρότσκι προχώρησε με αυτήν την ανακήρυξη;

Η απάντηση έγκειται στη θεωρία του Τρότσκι περί «κρίσης ηγεσίας» του προλεταριάτου. Ήταν η πεποίθηση του Τρότσκι ότι και ο καπιταλισμός και ο Σταλινισμός είχαν φτάσει σε αδιέξοδο ανυπόφορο. Η επιτυχής για όλη την ανθρωπότητα επίλυση αυτής της κρίσης εξαρτιόταν εξολοκλήρου απ'την ανάδειξη μιας νέας επαναστατικής ηγεσίας. Στις αναπότρεπτα επερχόμενες επαναστατικές καταστάσεις ο κρίσιμος παράγοντας θα ήταν η ποιότητα της επαναστατικής ηγεσίας κι εξίσου σε τέτοιες καταστάσεις θα ήταν εφικτό για αρχικά πάρα πολύ μικρές οργανώσεις να κερδίσουν μια μάζα ταχύρρυθμα, ακολουθώντας και ασκώντας αποφασιστική επιρροή στα συντελούμενα.

Το πρόγραμμα που υιοθετήθηκε στην ιδρυτική συνδιάσκεψη, Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της

Τέταρτης Διεθνούς, ανοίγει ως εξής:

*Η παγκόσμια πολιτική κατάσταση συνολικά, χαρακτηρίζεται πρωταρχικά από μια ιστορική κρίση ηγεσίας του προλεταριάτου... Οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για την προλεταριακή επανάσταση δεν έχουν μόνο «ωριμάσει»• έχουν αρχίσει κάπως να σαπίζουν. Χωρίς μια σοσιαλιστική επανάσταση, κι αυτό την επόμενη ιστορική περίοδο, η καταστροφή απειλεί όλο τον πολιτισμό της ανθρωπότητας. Είναι τώρα η σειρά του προλεταριάτου δηλ. πρωταρχικά της επαναστατικής του πρωτοπορίας. **Η ιστορική κρίση της ανθρωπότητας έχει αναχθεί στην κρίση για την επαναστατική ηγεσία.** [30]*

Η «κρίση ηγεσίας» ήταν απόσταγμα της επαναστατικής πείρας μιας ολόκληρης εποχής, από το θετικό παράδειγμα του Οκτώβρη του 1917 ως τα αρνητικά παραδείγματα της Ουγγαρίας του 1919, της Ιταλίας του 1920, της Γερμανίας του 1923 και 1933, της Κίνας του 1925-27 και της Ισπανίας του 1931-37. Όμως αυτή η «γενική» ορθότητα της θεωρίας δεν εξαντλεί το πρόβλημα. Ο Τρότσκι ποτέ, ούτε για μια στιγμή, δεν ισχυρίστηκε ότι η ηγεσία δημιούργησε ή «έκανε» την επανάσταση (όπως για παράδειγμα έχουν προτείνει μερικοί Γκεβαριστές), **παρά μόνο ότι ήταν ένας αποφασιστικός «κρίκος» στην αλυσίδα των γεγονότων, με τα άλλα πρωτεύοντα συστατικά μέρη της αλυσίδας να είναι η αντικειμενική οικονομική και πολιτική κρίση του καπιταλισμού, η μαζική άνοδος της εργατικής τάξης και η ύπαρξη ενός καλά προετοιμασμένου επαναστατικού κόμματος.** Όμως, χωρίς αυτήν την αλυσίδα «η ηγεσία» θα ήταν απομονωμένη, κρεμάμενη στο κενό και σχετικά ανίσχυρη κι η θέση της θα ήταν χειρότερη στο βαθμό που είχε μια παραφουσκωμένη ή εσφαλμένη εικόνα για τις δικές της δυνατότητες και σπουδαιότητα. Το πρόβλημα για τον Τρότσκι ήταν ότι όταν το Σεπτέμβρη του 1938 ίδρυσε την Τέταρτη Διεθνή (Παγκόσμιο Κόμμα της Σοσιαλιστικής Επανάστασης), δεν υπήρχαν ζωτικοί κρίκοι της αλυσίδας. Δεν υπήρχε ούτε μια άνοδος της εργατικής τάξης, ούτε ένα συμπαγές θεμελιωμένο επαναστατικό κόμμα πουθενά στον κόσμο. Ο Τρότσκι είχε φυσικά οξεία επίγνωση αυτού του πράγματος.

«Έλυσε» το πρόβλημα με μια σειρά προβλέψεων στις οποίες προεκτιμούσε την αναπόφευκτη ανάδειξη των συστατικών κρίκων της επαναστατικής αλυσίδας στο κοντινό μέλλον.

Πρώτον, πίστευε ότι ο καπιταλισμός είχε μπει στην τελική του κρίση. «Το οικονομικό προαπαιτούμενο για την προλεταριακή επανάσταση έχει ήδη επιτύχει γενικά το ύψιστο σημείο πραγμάτωσης που μπορεί να υπάρξει στον καπιταλισμό. Οι παραγωγικές δυνάμεις της ανθρωπότητας λιμνάζουν.» [31] Η κατάσταση ήταν τέτοια που δε μπορούσε να υπάρξει «καμία συζήτηση για συστηματικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και ανύψωση των βιοτικών συνθηκών των μαζών», [32] ως συνέπεια του οποίου η σοσιαλδημοκρατία υποσκαπτόταν θανάσιμα.

Δεύτερον, έβλεπε τον επικείμενο παγκόσμιο πόλεμο να αποδεσμεύει, όπως ο προηγούμενός του αλλά περισσότερο, ένα πελώριο επαναστατικό κύμα: «Οι δεύτερες γέννες είναι συνήθως πιο εύκολες από τις πρώτες. Στον καινούργιο πόλεμο δε θα είναι αναγκαίο να περιμένουμε δυόμιση ολόκληρα χρόνια για την πρώτη εξέγερση.» [33]

Τρίτον, πίστευε ότι το Σταλινικό καθεστώς στη Ρωσία θα ήταν πολύ ασταθές -«σαν μια πυραμίδα που ισορροπεί στο κεφάλι της»- και ανίκανο να υπομείνει το σοκ του πολέμου. «Εάν δεν παραλύσει από την επανάσταση στη Δύση, ο ιμπεριαλισμός θα σαρώσει το καθεστώς που προέκυψε από την Οκτωβριανή επανάσταση.» [34] Και ενώ ο Τρότσκι υπερασπιζόταν τη Σοβιετική Ένωση, δεν μπορούσε παρά να εκτιμήσει ότι μια τέτοια ανατροπή θα κατάφερνε ένα θανάσιμο χτύπημα σε αυτό που εκείνος νόμιζε ως την κύρια αντεπαναστατική δύναμη στο εργατικό κίνημα.

Τέταρτο, στη γραμμή του Ιμπεριαλισμού του Λένιν και της δικής του θεωρίας της διαρκούς επανάστασης, νόμιζε ότι οι αποικίες θα ήταν ανίκανες να κερδίσουν την ανεξαρτησία χωρίς μια κατά μέτωπο σύγκρουση με τον ιμπεριαλισμό και, αφού οι εθνικές αστικές τάξεις θα αποτραβιόνταν από αυτή τη σύγκρουση, τα ανερχόμενα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα θα έπρεπε να πάρουν τον δρόμο της σοσιαλιστικής επανάστασης. «Το λάβαρο που δείχνει τον δρόμο στον αγώνα για την απελευθέρωση των αποικιακών και μισο-αποικιακών λαών, δηλ σχεδόν το μισό της ανθρωπότητας, έχει οριστικά περάσει στα χέρια της Τέταρτης

Διεθνούς.» [35]

Παρμένο συνολικά, αυτό ισοδυναμούσε με μια προοπτική στην οποία

Η εποχή... που ξεκινά για την Ευρωπαϊκή ανθρωπότητα δε θα αφήσει στο εργατικό κίνημα ούτε ίχνος απ'ό,τι αμφιταλαντευόμενο και γαγγραινώδες υπάρχει... Τα τμήματα της Δεύτερης και της Τρίτης Διεθνούς θα αποχωρήσουν από τη σκηνή αθόρυβα, το ένα μετά το άλλο. Είναι αναπόφευκτη μια νέα και μεγαλειώδης αναδιάρθρωση των γραμμών των εργατών. Τα νεαρά επαναστατικά στελέχη θα πολλαπλασιαστούν. [36]

Για καθεμία από τις προβλέψεις που στοιχειοθέτησαν αυτή την προοπτική υπήρχαν πολλές αποδείξεις, μα το γεγονός παραμένει ότι η καθεμία τους διαψεύσθηκε από την ιστορία. Οι προετοιμασίες για τον πόλεμο άρχισαν να ανασύρουν τον καπιταλισμό έξω απ'την ύφεση και η έσχατη κρίση του συστήματος που διαγνώστηκε απ'τον Τρότσκι μετατράπηκε μετά τον πόλεμο στην καλύτερα συντηρούμενη και θεαματικότερη άνθηση του συστήματος. Το καθεστώς του Στάλιν δεν κατέρρευσε μέσα στον πόλεμο, αλλά αναδύθηκε νικηφόρο κι έντονα ενισχυμένο, επεκτείνοντας τον έλεγχό του πάνω σ'ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη. [37] Μακράν του να «αποχωρήσουν από τη σκηνή αθόρυβα», τα σοσιαλδημοκρατικά και κομμουνιστικά κόμματα κέρδισαν, στη βάση αυτών των εξελίξεων, νέα παράταση ζωής σε κάθε σημείο της Ευρώπης. Ο ιμπεριαλισμός ήταν ικανός, στο μεγαλύτερο μέρος, να δώσει ανεξαρτησία στις αποικίες μέσω μιας συμφωνίας με τις αποικιακές μπουρζουαζίες, αποκόποντας έτσι τη σύνδεση μεταξύ εθνικής απελευθέρωσης και προλεταριακής επανάστασης. Έτσι, η Τέταρτη Διεθνής βρέθηκε σε συνθήκες ξηρασίας.

Ο Τρότσκι είχε προβλέψει:

Κατά τη διάρκεια των επόμενων δέκα ετών το πρόγραμμα της Τέταρτης Διεθνούς θα γίνει ο οδηγός εκατομμυρίων και αυτά τα επαναστατικά εκατομμύρια θα ξέρουν πώς να κάνουν έφοδο σε ουρανού και γη. [38]

Όμως όταν, δέκα χρόνια μετά, στα 1948, το Δεύτερο Παγκόσμιο

Συνέδριο της Τέταρτης Διεθνούς συγκλήθηκε, ακόμη εκπροσωπούσε μόνο πολύ μικρές ομάδες.

Η διάψευση των προβλέψεων του Τρότσκι κατέστησαν την αφηρημένα σωστή θεωρία του περί «κρίσης ηγεσίας» άσχετη με τους πρακτικούς σκοπούς. Όμως, αν υποθέσουμε ότι η προοπτική, στα ουσιώδη της σημεία, είχε αποδειχθεί σωστή• θα πήγαιναν όλα καλά; θα ήταν ικανή η μικροσκοπική Τέταρτη Διεθνής να διεκδικήσει την ηγεσία της εκτυλισσόμενης παγκόσμιας επαναστατικής διαδικασίας με αυτοπεποίθηση και να την οδηγήσει στη νίκη; Βέβαια, μια τέτοια ερώτηση, όπως όλα τα ιστορικά «εάν», είναι με τη αυστηρή έννοια αδύνατο να απαντηθεί, μα είναι καθαρό πως τουλάχιστον δύο μείζονα προβλήματα, προερχόμενα από την απόφαση ίδρυσης της Τέταρτης Διεθνούς, θα ανέκυπταν.

Πρώτα, οι Τροτσκιστικές ομάδες ήταν τόσο μικρές και αδύναμες (πολύ πιο αδύναμες, για παράδειγμα, από τους Μπολσεβίκους νωρίς, στα 1903, ή τους Σπαρτακιστές το 1914, ή την ομάδα των Μεζραγιόντσι του Τρότσκι το 1917 [39]) που θα ήταν πολύ δύσκολο για αυτές να κάνουν τους εαυτούς τους αισθητούς στη μέση μιας μεγάλης επαναστατικής ανόδου. Ένα μικρό κόμμα, είναι αλήθεια, μπορεί να μεγαλώσει εκπληκτικά τον καιρό της επανάστασης, αλλά αν δεν κατέχει στην αρχή ορισμένο τουλάχιστον μέγεθος και βιωσιμότητα, είναι πιθανό να καταβληθεί από τα γεγονότα. Αυτή είναι η σημασία της μακρόχρονης εργασίας κομματικής οικοδόμησης την προ-επαναστατική περίοδο. Ο Τρότσκι έλπιζε να ξεπεράσει αυτή τη δυσκολία μέσω ενός συστήματος «μεταβατικών αιτημάτων» που θα καθιστούσαν ικανή μια μικρή ομάδα να σχετιστεί με την πάλη των μαζών και να αποτελέσει την αιχμή του δόρατός τους. Έγραφε:

Το στρατηγικό καθήκον για την επόμενη περίοδο... συνίσταται στο ξεπέρασμα της αντίφασης μεταξύ της ωριμότητας των αντικειμενικών επαναστατικών συνθηκών και της ανωριμότητας του προλεταριάτου και της πρωτοπορίας του... Είναι αναγκαίο να βοηθήσουμε τις μάζες στη διαδικασία της καθημερινής πάλης, να βρουν τη γέφυρα ανάμεσα στα τωρινά αιτήματα και το σοσιαλιστικό πρόγραμμα της επανάστασης. Αυτή η γέφυρα θα

πρέπει να περιλαμβάνει ένα σύστημα μεταβατικών αιτημάτων, που θα εκπηγάζουν από τις σημερινές συνθήκες και θα οδηγούν αταλάντευτα σε ένα τελικό συμπέρασμα• την κατάκτηση της εξουσίας από το προλεταριάτο.[40]

Αλλά επειδή ο Τρότσκι αποφάσισε να ανακηρύξει την Διεθνή χωρίς να έχει μια βάση στην εργατική τάξη, εξωθήθηκε να σχεδιάσει αυτά τα «μεταβατικά αιτήματα» και να τα διατυπώσει ως παγιωμένο σύστημα, σε απομόνωση από μαζικούς αγώνες και προκαταβολικά. Αυτή ήταν λάθος μέθοδος. Αιτήματα που αληθινά εκπηγάζουν από τη «σημερινή συνείδηση» και πραγματικά οδηγούν στην «κατάκτηση της εξουσίας» δε μπορούν απλά να αντληθούν απ'το κεφάλι ενός θεωρητικού, οσοδήποτε λαμπρού, αλλά πρέπει να προκύψουν από τους αγώνες των μαζών. Για αυτό όντως απαιτείται ένα κόμμα με ρίζες, που να δρουν σαν διαβιβαστές διπλής κατεύθυνσης μεταξύ εργατών και ηγεσίας. Η Τέταρτη Διεθνής, ωστόσο, ήταν πολύ αδύναμη για να παίξει αυτό το ρόλο. Το «μεταβατικό πρόγραμμα» του Τρότσκι, Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς, έγινε δεκτό χωρίς τροποποιήσεις και σχεδόν χωρίς συζήτηση, αλλά τα αιτήματά του -για μια κινητή μισθολογική κλίμακα, για το άνοιγμα των βιβλίων μεγάλων επιχειρήσεων, για την εθνικοποίηση των τραπεζών, για τις εργατικές πολιτοφυλακές- δεν υποστηρίχθηκαν ποτέ από τους εργάτες.

Ούτε και είναι δυνατό, όπως υπέθετε ο Τρότσκι, να προβλέψει κανείς με ακρίβεια και να σχεδιάσει προκαταβολικά το πρόγραμμα της επανάστασης. Οι γενικές γραμμές της μάχης μπορούν να σκιαγραφηθούν, αλλά όχι οι ιδιαίτερες μορφές της πάλης κι ωστόσο είναι σε αυτές τις ιδιαίτερες μορφές που συγκεκριμένα αιτήματα πρέπει να βασίζονται. Για να καθοδηγήσουν τη Ρωσική Επανάσταση, οι Μπολσεβίκοι είχαν να αναθεωρήσουν πλήρως το πρόγραμμά τους κι ακόμη και τόσο βασικά συνθήματα σαν τα «Κάτω η Προσωρινή Κυβέρνηση» και «Όλη η Εξουσία στα Σοβιέτ» έπρεπε φορές-φορές να αποσύρονται κι έπειτα να προωθούνται ξανά.

Το δεύτερο πρόβλημα ήταν ότι η προοπτική του Τρότσκι περιλάμβανε μια «νέα και μεγαλειώδη αναδιάταξη των γραμμών των εργατών». Αυτή, αναγκαστικά, θα συνέβαινε μέσα από διασπάσεις

στα σοσιαλδημοκρατικά και Σταλινικά κόμμα και μέσα απ'την ανάδυση πολλών νέων επαναστατικών και μισο-επαναστατικών οργανώσεων. Όμως ο Τρότσκι, ιδρύοντας τη Διεθνή πριν αυτές τις εξελίξεις λάβουν χώρα ή έστω ξεκινήσουν, προσπαθούσε να προκαθορίσει αρκετά συγκεκριμένα την οργανωτική μορφή που θα λάμβανε αυτή η αναδιάταξη. Σε τέτοιες περιστάσεις η από τα πριν ύπαρξη μια Διεθνούς σεκτών, με πολλές σεκταριστικές συνήθειες, όπου αυτές οι νέες οργανώσεις και τα κινήματα θα απαιτούνταν να ενταχθούν, πιθανότατα θα συνιστούσε ένα σοβαρό εμπόδιο στη δημιουργία μιας αυθεντικής μαζικής εργατικής Διεθνούς.

Ανασκοπώντας το ζήτημα της Τέταρτης Διεθνούς και της θεωρίας του Τρότσκι για το κόμμα, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε σε λόγια που έγραψε το 1928 (απευθυνόμενα εναντίον της Σταλινικής πολιτικής για την Αγγλορωσική Επιτροπή Συνδικάτων):

Είναι το χειρότερο και πιο επικίνδυνο πράγμα αν ένας ελιγμός ανακύπτει από την ανυπόμονη οπορτουνιστική επιδίωξη να ξεπεράσεις την ανάπτυξη του ίδιου σου του κόμματος και να πηδήξεις πάνω από τα αναγκαία στάδια της ανάπτυξής του (είναι ακριβώς εδώ που κανένα στάδιο δεν πρέπει να υπερπηδηθεί). [41]

Η ανακήρυξη της Διεθνούς μπορεί να μην ήταν οπορτουνισμός, αλλά ήταν σίγουρα μια απόπειρα να ξεπεράσει (ο Τρότσκι) την ανάπτυξη του ίδιου του κόμματος. Ουσιαστικά ήταν μια σπουδαία κίνηση, η ύψωση ενός ακηλίδωτου επαναστατικού λαβάρου. Ως τέτοια έπαιξε το ρόλο της, μαζί με το υπόλοιπο έργο του Τρότσκι, κρατώντας ζωντανή τη φλόγα του ανόθευτου μαρξισμού όταν πήγαινε σχεδόν να σβήσει, μα επίσης κληροδότησε στο Τροτσικιστικό κίνημα μια λανθασμένη οπτική του ρόλου και της φύσης της επαναστατικής ηγεσίας, έναν αριθμό παρανοήσεων γύρω από «το πρόγραμμα» και τα «μεταβατικά αιτήματα» και μια στρατιά από αυταπάτες για τη δική του δύναμη και σπουδαιότητα.

3. Ο εκφυλισμός της Τέταρτης Διεθνούς

Σε αυτό το σημείο έχει σημασία να κοιτάξουμε σύντομα το τι συνέβη στην Τέταρτη Διεθνή μετά το θάνατο του Τρότσκι, καθώς

ήταν τότε που τα λάθη των τελευταίων ετών του Τρότσκι αποκαλύφθηκαν. Στα 1938 ο Τρότσκι είχε γράψει:

Κι αν η Διεθνής μας είναι ακόμη αδύναμη σε αριθμούς, είναι δυνατή στις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα, την παράδοση, την ασύγκριτη σκληραγώγηση των στελεχών της. Όποιον δεν το κατανοεί αυτό σήμερα εν τω μεταξύ ας παραμερίσει. Αύριο αυτό θα είναι πιο φανερό.[42]

Η υπόλοιπη από την «ηγεσία της Διεθνούς», χωρίς σοβαρή πείρα στο εργατικό κίνημα και χωρίς ανεξάρτητα θεωρητικά επιτεύγματα στο ενεργητικό της, αποδείχθηκε ανίκανη να προσανατολιστεί σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο.

Αποτελεί ένα από τα ελαττώματα μιας Διεθνούς χωρίς βάση, οι «παγκόσμιες» προοπτικές της να αποκλίνουν ακόμη περισσότερο από την πραγματικότητα, χωρίς να υπόκεινται στη δοκιμασία και τον έλεγχο της πράξης και αυτό ακριβώς ήταν που συνέβη. Παρ'όλες τις αποδείξεις περί του αντιθέτου, η ηγεσία της Τέταρτης Διεθνούς προσκολλήθηκε στο πρόγραμμά της και ανακοίνωσε την επιβεβαίωση των προοπτικών της. Κατά καιρούς αυτή η διαδικασία γινόταν γελοία, όπως όταν ο Τζέιμς Π. Κάνον, ηγέτης του Αμερικάνικου Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος, έγραφε, έξι μήνες μετά τη μέρα της Ευρωπαϊκής Νίκης*****:

Ο Τρότσκι προέβλεψε ότι η μοίρα της Σοβιετικής Ένωσης θα αποφασιζόταν στον πόλεμο. Αυτό παραμένει σταθερή μας πεποίθηση. Μόνο να διαφωνήσουμε μπορούμε με ορισμένους που ασύνετα νομίζουν ότι ο πόλεμος τέλειωσε... Ο πόλεμος δεν τέλειωσε και η επανάσταση που λέγαμε ότι θα προκύψει από τον πόλεμο στην Ευρώπη δεν έχει βγει από την ημερήσια διάταξη.[43]

Σε άλλες περιπτώσεις η τυφλότητα ήταν πιο σοβαρή, όπως όταν ο Ερνέστ Μαντέλ έγραφε το 1946:

Δεν υπάρχει οποιοσδήποτε λόγος να υποθέσουμε πως αντικρίζουμε μια νέα αποχή καπιταλιστικής σταθεροποίησης και ανάπτυξης. Αντίθετα, ο πόλεμος έχει δράσει μόνο για να εντείνει τη δυσαναλογία μεταξύ της αυξημένης παραγωγικότητας της

καπιταλιστικής οικονομίας και της δυνατότητας της παγκόσμιας αγοράς να την απορροφήσει.[44]

Σε μια τέτοια κατάσταση διασπάσεις κι αποστασίες ήταν αναπόφευκτες. Το θέμα που παρήγαγε αυτές τις διασπάσεις και ρήμαξε τη Διεθνή ήταν το «Ρωσικό ζήτημα» και, απορρέοντας από αυτό, το ζήτημα της Ανατολικής Ευρώπης. Για τον Τρότσκι, η Ρωσία παρέμενε ένα εργατικό κράτος λόγω των εθνικοποιημένων της σχέσεων ιδιοκτησίας, αλλά ο ρόλος της Σταλινικής γραφειοκρατίας θεωρούταν ως αντιδραστικός εντός έδρας και αντεπαναστατικός στην παγκόσμια αρένα. Αυτή η τελευταία υπόθεση αποτελούσε στην πραγματικότητα την ιστορική νομιμοποίηση της Τέταρτης Διεθνούς. Η κομμουνιστική κατάκτηση της Ανατολικής Ευρώπης παραλειπόταν τελείως σε αυτή την ανάλυση, αλλά μόλις συνέβη, ένα άλλο ερώτημα ανέκυψε, το οποίο δε μπορούσε να αποφευχθεί και δε μπορούσε να απαντηθεί με αναφορές στο «πρόγραμμα»: ποιος ήταν ο ταξικός χαρακτήρας των Ανατολικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κρατών; Εδώ το Τροτσικιστικό κίνημα εγκλωβίστηκε σε ένα δίλημμα. Εάν τα Ανατολικοευρωπαϊκά κράτη ήταν εργατικά, τότε όχι μόνο κάτι τέτοιο έβγαζε παράλογη την άποψη ότι ο Σταλινισμός ήταν αντεπαναστατικός, μα επίσης αντέφασκε με την μαρξιστική θεωρία της σοσιαλιστικής επανάστασης, καθώς σε σχεδόν όλες τις περιπτώσεις οι εργατικές τάξεις της Ανατολικής Ευρώπης δεν είχαν παίξει κανένα ρόλο στην «απελευθέρωσή» τους. Εάν παρέμεναν καπιταλιστικά, τότε πώς μπορούσε να εξηγηθεί η πλήρης ταύτιση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής τους δομής με εκείνη της Σοβιετικής Ένωσης; Η μόνη συνεπής με τον επαναστατικό μαρξισμό διέξοδος ήταν να εγκαταλειφθεί ο χαρακτηρισμός της Ρωσίας ως εργατικό κράτος [45], αλλά αυτό θα είχε σημάνει την κατάδηλη αναθεώρηση του ιερού προγράμματος.

Αντί γι'αυτό η Τέταρτη Διεθνής κινήθηκε με ζιγκ-ζαγκ και διασπάσεις. Αρχικά προσπάθησε να διατηρήσει τη θέση των «ουδέτερων κρατών» που ήταν ακόμη καπιταλιστικά, μετά υπό τον αντίκτυπο της διάσπασης Στάλιν-Τίτο το 1948, πέρασε στην συγκαλυμμένα Σταλινική άποψη ότι ο Κόκκινος Στρατός είχε γεννήσει μια σειρά «εκφυλισμένων εργατικών κρατών». Αυτό

συνοδεύτηκε από μια οπορτουνιστική απόπειρα να φλερτάρει με τον Στρατάρχη Τίτο και μετά, υπό την ηγεσία του Μισέλ Πάμπλο, από μια πολύ ισχυρή ταλάντευση προς τον Σταλινισμό που κορυφώθηκε με τη θεωρία πως ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος πλησίαζε, μέσα στον οποίο τα Σταλινικά κόμματα θα υποχρεώνονταν να ριζοσπαστικοποιηθούν. Από αυτό ο Πάμπλο εξήγαγε το λογικό συμπέρασμα ότι τα Τροτσκιστικά κόμματα όφειλαν να αυτοδιαλυθούν και να ανακτήσουν τη θέση μιας αριστερής τάσης μέσα στα κομμουνιστικά κόμματα. Η όλη διαδικασία είχε συνοδευτεί από αναρίθμητες διασπάσεις και αποπομπές, αλλά τώρα μια μείζων διάσπαση επήλθε. Μεγάλα τμήματα της Διεθνούς, καθοδηγημένα από το Αμερικάνικο SWP, αντέδρασαν σε αυτόν τον διαλυτισμό και ήρθαν σε ρήξη με την ηγεσία -αλλά ήταν μονάχα τα συμπεράσματα του Πάμπλο που απορρίφθηκαν, όχι οι συλλογιστικές βάσεις του. Το κίνημα της Διεθνούς που ίδρυσε ο Τρότσκι ήταν τώρα συντρίμια -θεωρητικά, πολιτικά και οργανωτικά.

Η κατάληξη όλης αυτής της λυπηρής κατάστασης είναι ότι σήμερα υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις οργανώσεις που ισχυρίζονται ότι είναι η Τέταρτη Διεθνής και πολυάριθμοι άλλοι που προσπαθούν να την ανοικοδομήσουν. Στη Βρετανία μόνο, υπάρχουν τώρα περίπου μια ντουζίνα «ορθόδοξων» Τροτσκιστικών ομάδων, όλες εκ των οποίων ισχυρίζονται πίστη στο «ευαγγέλιο» του προγράμματος του 1938.

Φυσικά, η Λενινιστική θεωρία του κόμματος, που επί τόσο καιρό υπερασπιζόταν ο Τρότσκι, δεν έχει παραμείνει άθικτη από αυτόν τον εκφυλισμό του Τροτσκισμού. Ενώ όλες οι Τροτσκιστικές σέκτες υποστηρίζουν το γράμμα αυτής της θεωρίας, το «πνεύμα» της έχει υποστεί δύο είδη αναθεωρήσεων. Η πρώτη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ακραία δογματικός σεκταρισμός. Σε αυτή την παραλλαγή, η οργάνωση, άσχετα πόσο εξόφθαλμη η μηδαμινότητα και ασημαντότητά της, προκηρύσσει και απαιτεί το δικαίωμά της στην ηγεσία της εργατικής τάξης. Αυτοπροσδιορίζεται ως το επαναστατικό κόμμα όχι στη βάση του ρόλου της στην ταξική πάλη, μα στη βάση της κατοχής της «σωστής θεωρίας» και της «σωστής γραμμής» της. Ουσιαστικά το κόμμα θεωρείται ως διακριτό, όχι μόνο από την εργατική τάξη ως σύνολο, μα επίσης

και από τους προχωρημένους εργάτες. Εάν, για τον Λένιν, το κόμμα ήταν εξίσου εκπαιδευτής και εκπαιδευόμενος, σε αυτή την έκδοση Τροτσκισμού το κόμμα προσπαθεί να υποδυθεί τον καθηγητή της εργατικής τάξης. Εσωτερικά, τέτοιες οργανώσεις τείνουν στον αυταρχισμό και το κυνήγι μαγισσών και ορισμένες φορές μέχρι και στη λατρεία του ηγέτη. Εξωτερικά, επιδεικνύουν κατάφωρες ψευδαισθήσεις μεγαλείου, παράνοια και πάνω απ'όλα μια ανικανότητα να κοιτάξουν την πραγματικότητα κατά πρόσωπο.

Η δεύτερη παραλλαγή μπορεί να περιγραφεί ως μικροαστικός οπορτουνισμός. Παρόλο που περιστασιακά αποτίνεται τελετουργικός σεβασμός στο «ρόλο της εργατικής τάξης», η αποτυχία να επιτύχουν μια βάση μέσα στην εργατική τάξη γίνεται, πρακτικά, αποδεκτή ως γεγονός της ζωής και αναζητούνται υποκατάστατα. Αυτά τα υποκατάστατα εκτείνονται από κινήματα αλληλεγγύης στον τρίτο κόσμο μέχρι εξεγερμένους φοιτητές, μέχρι τη μαύρη δύναμη, μέχρι την γυναικεία απελευθέρωση, αλλά όλα τους ενέχουν α) παραμονή μέσα και προσαρμογή σε ένα μικροαστικό περιβάλλον και β) αναβολή σε ένα αόριστο μέλλον του κεντρικού καθήκοντος της διεπίδρυσης στην βιομηχανική εργατική τάξη και της οργάνωσής της. Η σέκτα λοιπόν, φτάνει να μοιάσει σε ομάδα ακαδημαϊκής συζήτησης, με έμφαση στη θεωρητική επιτήδευση, που είναι απολύτως ξένη προς τους εργάτες.

Και οι δύο αυτές εκδόσεις «Τροτσκισμού» βασίζονται σε μεγάλο βαθμό την κομματική θεωρία τους στην πρώιμη θεωρία του Λένιν ότι ο σοσιαλισμός πρέπει να εισαχθεί στην εργατική τάξη από τα έξω, καθώς και οι δύο τη χρησιμοποιούν ως άλλοθι και δικαιολόγηση για την απομόνωσή τους από την εργατική τάξη. Στην πραγματικότητα, στο όνομα των Λένιν και Τρότσκι, έχουν φτάσει σε μια τέλεια καρικατούρα της αυθεντικής Λενινιστικής και Τροτσκιστικής κομματικής θεωρίας.

Βέβαια, είναι παράλογο να θεωρήσουμε τον Τρότσκι υπεύθυνο για όλες τις ανοησίες που διέπραξαν οι επίγονοί του. Μολαταύτα, υπάρχει μια ορισμένη συνέχεια μεταξύ των λαθών της αντίληψής του για την Τέταρτη Διεθνή και της μετέπειτα εξέλιξής της. Για να επιστρατεύσουμε μια μεταφορά του Τρότσκι, η γρατσουνιά στην

κομματική του θεωρία, παραγμένη από τις απελπιστικές περιστάσεις της δεκαετίας του 1930, μολύνθηκε και οδήγησε τελικά στην γάγγραινα της εγκατάλειψης της αντίληψης του επαναστατικού κόμματος ως οργάνωσης των πρωτοπόρων εργατών.

* Η Αγγλοσοβιετική Επιτροπή σχηματίστηκε τον Απρίλη του 1925 για να «ενθαρρύνει» τους ρεφορμιστές γραφειοκράτες συνδικαλιστές της TUC να...γίνουν επαναστάτες. Τελικά αυτοί, με την αριστερή κάλυψη της Κομιντέρν, σαμποτάρισαν εύκολα τη μεγάλη Γενική Απεργία του Μάη του 1926. Όταν μετά από ένα χρόνο η αγγλική κυβέρνηση αναθέριμανε το διπλωματικό πόλεμο με τη Ρωσία, οι ηγέτες της TUC, πιστοί στα «εθνικά» συμφέροντα, κατάγγειλαν τους κομμουνιστές κι η Επιτροπή διαλύθηκε.

** Δίκες-παρωδία που οργάνωσε το σταλινικό καθεστώς με πρόσχημα τη δολοφονία του Κίροφ που αυτό είχε διαπράξει. Οι Δίκες της Μόσχας που κράτησαν από το 1936 ως το 1938 έστειλαν στο εκτελεστικό απόσπασμα με την κατηγορία της «αντεπαναστατικής-φασιστικής-τροτσκιστικής» δράσης εκατοντάδες μπολσεβίκους, επειδή το καθεστώς ένιωθε να απειλείται είτε από τις «υπερβολικά» αριστερές τους ιδέες και παρελθόν είτε επειδή ήξεραν πολλά για τα εγκλήματά του. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν ηγέτες της Οκτωβριανής όπως οι Ζινόβιεφ, Κάμενεφ, Μπουχάριν, Ρίκοφ, Σμιρνόφ, Τόμσκι, Κρεστίνσκι και πολλοί άλλοι. Στη δεύτερη ανήκαν άνθρωποι όπως ο Αντόνοφ-Οβσέγιενκο που, πιστός στο Στάλιν, είχε δράσει στον εμφύλιο της Ισπανίας. Μαζί τους εκτελέστηκαν χιλιάδες συγγενείς τους κι εκατομμύρια εξορίστηκαν στη Σιβηρία. Το 1938 η GPU θα καταφέρει να δολοφονήσει το γιο του Τρότσκι, Σεντόφ, στο Παρίσι και δυο χρόνια μετά και τον ίδιο τον Τρότσκι στο Μεξικό. Τα επόμενα χρόνια, μετά τον Πόλεμο, ακολούθησαν παρόμοιες «δίκες» στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ για την αντίστοιχη εκκαθάριση των όποιων αντιπολιτεύσεων.

*** τίτλος του αυτοκράτορα της Ιαπωνία, αυτήν την περίοδο του Χιροχίτο, που είχε συμμαχήσει με τον Χίτλερ και μάλιστα

παρέμεινε στη θέση του και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

**** Μετά την ήττα της Ρωσικής Επανάστασης του 1905, εξαπολύθηκε κύμα ποικίλων διωγμών. Ο Στολίπιν (1862-1911) ήταν τότε ο πρωθυπουργός του Τσάρου.

***** GPU (Γκοσουντάρστβενογιε Πολιτίτσεσκογιε Ουπραβλένιε, Γενική Πολιτική Αστυνομία). Η μυστική πολιτική αστυνομία της ΕΣΣΔ από το 1922 ως το 1934. Διαδέχθηκε την Τσεκά που είχε ιδρυθεί με πρόεδρο τον Φέλιξ Τζερτζίνσκι για την αντιμετώπιση αστών και τσαρικών υπονομευτών του Σοβιετικού κράτους. Η GPU μετατράπηκε επί Στάλιν σε διώκτη όλων των αντιπολιτευόμενων και πολλών μειονοτήτων κι ήταν συνυπεύθυνη για το στήσιμο των γκουλάγκ. Η τελευταία μορφή της ήταν η KGB (Επιτροπή Κρατικής Ασφάλειας).

***** Μέρα της Νίκης (VE -Victory in Europe- day), η μέρα που οι Σύμμαχοι αποδέχθηκαν την άνευ όρων παράδοση των ναζιστικών ένοπλων δυνάμεων, δηλαδή η 8η Μάη του 1945.

Παραπομπές

[1] Για έναν απολογισμό των βασικών αιτίων του εκφυλισμού της Ρώσικης Επανάστασης βλ. Κρις Χάρμαν, «Πώς χάθηκε η Επανάσταση», *International Socialism*, 30.

[2] Τρότσκι, *Η Προδομένη Επανάσταση*, Λονδίνο 1967, σ.292.

[3] Μαρξ και Ένγκελς, *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, ο.π. σ.76.

[4] Αυτός ο κανονισμός απαγόρευε σε κομματικά μέλη να κερδίζουν μισθό πάνω από ένα ορισμένο μέγιστο (περίπου ίσο με το μισθό ενός ειδικευμένου εργάτη). Αργότερα καταργήθηκε μυστικά από τον Στάλιν.

[5] Τρότσκι, *Η Νέα Πορεία*, Ανν Άρμπορ 1965.

[6] στο ίδιο σ.12.

[7] στο ίδιο

[8] στο ίδιο σ.21.

[9] στο ίδιο σ.25.

[10] στο ίδιο σ.51.

[11] στο ίδιο σ.29.

[12] στο ίδιο σ.28.

[13] στο ίδιο σ.27.

[14] Μαξ Σάχτμαν, «Εισαγωγή» στο Τρότσκι, *Η Νέα Πορεία*, ο.π. σ.3.

[15] *Η Πλατφόρμα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης 1927*, Λονδίνο 1973, σ.62-63.

[16] στο ίδιο σ.113.

[17] Τρότσκι, *Η Προδομένη Επανάσταση*, ο.π., σ.94-95.

[18] στο ίδιο σ.96.

[19] στο ίδιο σ.267.

[20] Τρότσκι, *Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς*, Λονδίνο 1972, σ.51.

[21] Για την κριτική του Τρότσκι για τη διεθνή Κομμουνιστική πολιτική (1924-39) δεξ ειδικά *Η Τρίτη Διεθνής Μετά το Λένιν*, Νέα Υόρκη 1970, *Προβλήματα της Κινέζικης Επανάστασης*, Ανν Άρμπορ 1967, *Η Πάλη Ενάντια στο Φασισμό στη Γερμανία*, Νέα Υόρκη 1971 και *Η Ισπανική Επανάσταση (1931-39)*, Νέα Υόρκη 1973.

[22] Βλ. Τρότσκι, *Εισαγωγή στο Τρομοκρατία και Κομμουνισμός*, Ανν Άρμπορ 1961.

[23] Τρότσκι, *Η Πάλη Ενάντια στο Φασισμό στη Γερμανία*, Νέα

Υόρκη 1971, σ.420.

[24] Τρότσκι, «Παλεύοντας Κόντρα στο Ρεύμα», παρατίθεται στο Ντάνκαν Χάλας, «Κόντρα στο Ρεύμα», *Διεθνής Σοσιαλισμός (International Socialism)*, 53 σ.36.

[25] Τζέιμς Π. Κάνον, *Ιστορία του Αμερικάνικου Τροτσκισμού*, παρατίθεται στο ίδιο σ.32.

[26] Το Τσίμμερβαλντ ήταν η διάσημη συνδιάσκεψη στην οποία οι διεθνιστές σοσιαλδημοκράτες ανασυντάχθηκαν το 1915 [Για την ακρίβεια το Τσίμμερβαλντ είναι η μικρή πόλη κοντά στη Βέρνη της Ελβετίας, όπου έλαβε χώρα η συνδιάσκεψη και που έδωσε το όνομά της στο αντιπολεμικό μανιφέστο που προέκυψε εκεί-ΣτΜ].

[27] Αυτή η τακτική ήταν γνωστή ως η «Γαλλική στροφή» επειδή ξεκίνησε με την είσοδο στο Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και απετέλεσε την έμπνευση για την τακτική του εισοδισμού που εξασκήθηκε από πολλές Τροτσκιστικές ομάδες τα επόμενα χρόνια.

[28] Βλ. Τρότσκι, *Στην Υπεράσπιση του Μαρξισμού*, Λονδίνο 1966, σ.136,140.

[29] Παρατίθεται στο Ντάνκαν Χάλας, «Κόντρα στο Ρεύμα», ο.π.

[30] Τρότσκι, *Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς*, ο.π. σ.12-13.

[31] στο ίδιο σ.43.

[32] στο ίδιο σ.15.

[33] Τρότσκι, *Η Προδομένη Επανάσταση*, ο.π., σ.231.

[34] στο ίδιο σ.227.

[35] Τρότσκι, *Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς*, ο.π. σ.43.

[36] Τρότσκι, «Εισαγωγή» στην έκδοση του 1936 του *Τρομοκρατία και Κομμουνισμός•δες Τρομοκρατία και Κομμουνισμός*, Ανν Άρμπορ

1961, σ.xxxv.

[37] Η πρόβλεψη του Τρότσκι ότι το Σταλινικό καθεστώς θα κατέρρεε στον πόλεμο βασιζόταν στην άποψή του ότι η Σοβιετική γραφειοκρατία δεν ήταν μια πλήρως αναπτυγμένη κοινωνική τάξη, μα μια παρασιτική κάστα, χωρίς βαθιές ρίζες στη Ρωσική κοινωνία –ήταν, ισχυριζόταν, «ένας αστυνόμος στη σφαίρα της διανομής» (βλ. *Η Προδομένη Επανάσταση*, ο.π. σ.112) κι όχι μια –«κυρίαρχη τάξη απαραίτητη στο δεδομένο οικονομικό σύστημα» (βλ. *Στην Υπεράσπιση του Μαρξισμού*, ο.π. σ.29). Αυτός ο χαρακτηρισμός απέρρεε από την ανάλυση του Τρότσκι για τη Σοβιετική Ένωση ως εκφυλισμένο εργατικό κράτος. Το ότι η Σταλινική γραφειοκρατία επεδείκνυε μια τελείως απροσδόκητη σταθερότητα και αντοχή είναι μια απόδειξη πως η ανάλυση του Τρότσκι ήταν λανθασμένη και πως η γραφειοκρατία είναι όντως μια κοινωνική τάξη που προΐσταται ενός κρατικοκαπιταλιστικού οικονομικού συστήματος. (βλ. Τόνι Κλιφ, *Κρατικός Καπιταλισμός στη Ρωσία*, Λονδίνο 1974, ειδικά σ.166-68 και σ.275-77.

[38] Παρατίθεται στο Ντάνκαν Χάλας, «Κόντρα στο Ρεύμα», ο.π. σ.37.

[39] Οι Μεζραγιόντσι, ή διακτιδική οργάνωση, είχαν ένα κάπως μεγαλύτερο σύνολο μελών στην Πετρούπολη και μόνο απ'ότι είχαν τα περισσότερα από τα εθνικά τμήματα της Τέταρτης Διεθνούς, ωστόσο το 1917 κανείς δεν αμφέβαλε ότι ήταν πολύ μικροί για να επηρεάσουν πραγματικά τα γεγονότα. Μόνο με τη συγχώνευση της οργάνωσής τους με τους Μπολσεβίκους έγινε ικανός ο Τρότσκι να συμμετάσχει αποτελεσματικά στη διαμόρφωση της ιστορίας.

[40] Τρότσκι, *Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς*, ο.π. σ.14-15.

[41] Τρότσκι, *Η Τρίτη Διεθνής Μετά το Λένιν*, Νέα Υόρκη 1970, σ.140.

[42] Τρότσκι, *Η Επιθανάτια Αγωνία του Καπιταλισμού και τα Καθήκοντα της Τέταρτης Διεθνούς*, ο.π. σ.58.

[43] Τζέημς Π. Κάνον, *Ο Μαχητής*, 17 Νοέμβρη 1945, παρατίθεται στο Ντάνκαν Χάλας «Η Τέταρτη Διεθνής σε Ύφεση», *Διεθνής Σοσιαλισμός (International Socialism)*, 60, σ.17.

[44] Παρατίθεται στο ίδιο σ.19.

[45] Κάποιος που πράγματι έκανε αυτό το βήμα ήταν η σύζυγος του Τρότσκι, Νατάλια Σεντόβα. Δηλώνοντας παραίτηση από την Τέταρτη Διεθνή στα 1951, έγραφε:

Παθιασμένοι από παλιές και ξεπερασμένες φόρμουλες, συνεχίζετε να θεωρείτε το Σταλινικό κράτος ως ένα εργατικό κράτος. Δε μπορώ κι ούτε πρόκειται να σας ακολουθήσω σε αυτό... Σχεδόν κάθε χρόνο μετά την έναρξη της πάλης κατά της σφετεριστικής Σταλινικής γραφειοκρατίας, ο Λ.Ντ. Τρότσκι επαναλάμβανε ότι το καθεστώς κινούταν προς τα δεξιά... αν αυτή η τάση συνεχιστεί, έλεγε, η επανάσταση θα φτάσει στο τέλος και η παλινόρθωση του καπιταλισμού θα επιτευχθεί... Αυτό, δυστυχώς, είναι που έχει συμβεί, ακόμη κι αν σε καινούργιες και απροσδόκητες μορφές... τώρα υποστηρίζετε ότι τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης πάνω στα οποία ο Σταλινισμός εδραίωσε την κυριαρχία του κατά τη διάρκεια και κατόπιν του πολέμου, είναι ομοίως εργατικά κράτη. Αυτό ισοδυναμεί με το να λες ότι ο Σταλινισμός έχει διαδραματίσει έναν επαναστατικό εργατικό ρόλο. Δε μπορώ και δεν πρόκειται να σας ακολουθήσω σε αυτό. (Νατάλια Τρότσκι και η Τέταρτη Διεθνής, Λονδίνο 1972, σ.9-10).

Άλλος ένας ήταν ο Τόνι Κλιφ, που, στα 1947, παρουσίασε την πρώτη πλήρως επεξεργασμένη ανάλυση του κρατικού καπιταλισμού στη Ρωσία (Βλ. *Κρατικός Καπιταλισμός στη Ρωσία*, ο.π.).